

В'ЯЧЕСЛАВ ЛИПИНСЬКИЙ ЯК ІДЕОЛОГ УКРАЇНСЬКОГО КОНСЕРВАТИЗМУ

Р. ЧАЙКА

Волинський інститут ім. В. Липинського МАУП

Анотація

У статті окреслено погляди представника консервативного напрямку української суспільно-політичної думки В. Липинського, викладені ним у 1920-х роках. Розглянуто його концептуальні моделі та думки щодо генетичного зв'язку держави і нації, ролі аристократії у розбудові незалежної Української держави, сутності «трудової монархії», змісту «класократичної теорії», ролі партії, національної ідеї та релігії у процесах українського державотворення.

Ключові слова: Україна, В. Липинський, консерватизм, нація, держава, «трудова монархія», еліта, аристократія, хліборобський клас.

Аннотация

В статье очерчены взгляды представителя консервативного направления украинской общественно-политической мысли В. Липинского, изложенные в 1920-х годах. Рассмотрены его концептуальные модели и мысли о генетической связи государства и нации, роли аристократии в строительстве независимого Украинского государства, сути «трудовой монархии», содержание «классократической теории», роли партии, национальной идеи и религии в процессах украинского государственного строительства.

Ключевые слова: Украина, В. Липинский, консерватизм, нация, государство, «трудовая монархия», элита, аристократия, класс хлеборобов.

Summary

The views of V. Lypynsky, as the representative of the conservative direction of the Ukrainian social and political thought, he set out in his letters to his contemporaries of the 1920s have been outlined. His conceptual patterns and thoughts as to the genetic association of the state and the nation, the role of the aristocracy in the development of the independent Ukrainian state, the essence of the «labor monarchy», the content of the «classification theory», the role of the party, national idea and Christianity in the processes of the Ukrainian state have been considered.

Key words: Ukraine, V. Lypynsky, conservatism, nation, state, «labor monarchy», elite, aristocracy, agricultural class.

У квітні 2017 р. виповнилося 135 років від дня народження видатного мислителя і політика, фундатора українського національного консерватизму В'ячеслава Липинського. Дослідники намагалися визначити особистість і світогляд В. Липинського, порівнюючи його з Д. Донцовим, М. Грушевським, І. Франком та іншими знаковими постатями вітчизняної історії. Але оригінальна спадщина історіографа, видатного соціолога, непересічного політика і самобутнього філософа навряд чи надається до однобічного визначення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю самоорганізації нації на традиційних, консервативних засадах з метою подолання «керованого хаосу», в якому перебуває нині Україна. До цього пророче закликав прийдешні генерації активних українців В. Липинський: «На Вас, молодих... спаде коліс тяжке завдання берегти і продовжувати ті традиції в тому хаосі, який лишиться на Україні по упадку більшовізму»¹. Звернення до ідейної спадщини В. Липинського та осмислення її в контексті нагальних завдань відродження і поширення ідеології консерватизму серед українства має теоретичний і практичний вимір.

Проблемі аналізу ідеологічного змісту консерватизму присвячено чимало праць як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Основна заслуга в аналізі консерватизму як правової

та ідеологічної системи належить Е. Берку, Ж. де Местру, Р. Еклешалю, Е. Керку, К. Мангейму, А. де Токвілю, В. Липинському та ін. Водночас вивчення вітчизняних філософсько-правових ідей консервативного напрямку не до кінця завершене. Основна увага звертається насамперед на філософські погляди ідеолога українського консерватизму – В. Липинського, в контексті чого аналізуються і його правові ідеї. Натомість комплексне формулювання правового змісту ідеології українського консерватизму та його вплив на сучасний неоконсерватизм відсутнє.

Методологічною основою цього дослідження стали праці таких вітчизняних та зарубіжних науковців, як Р. Керк, Н. Козак, С. Лінецький, В. Майданюк, Ю. Манелюк, Ф. Турченко та ін. Метою цієї статті є неупереджене, оперте на ретельний аналіз текстів соціально-філософського спрямування дослідження консервативних ідей, властивих соціально-політичним поглядам В. Липинського, і визначення їх прогностично-практичного значення для сучасного етапу державотворення в Україні.

У сучасному неоконсерватизмі, на відміну від консервативних концепцій початку ХХ ст., основна увага приділяється не політичній, а економічній сфері суспільно-політичного життя. Так, основними програмними засадами сучасних неоконсервативних партій та громадських організацій України є пропагування ідей вільної конкуренції, ринкових відносин, всебічної приватизації, спрощення податкової системи тощо². Однак, з огляду на стримані політичні погляди та не «цікаві» для суспільства ідеали збереження класичних форм організації держави і регулювання економіки, ці партії не користуються популярністю. Неоконсерватизм загалом представлений у політичних програмах і провідних вітчизняних політичних партій, таких як «Батьківщина», ВО «Свобода» та рудименти Партії Регіонів, однак вони не визначають основний вектор їхньої політичної діяльності, оскільки не можуть забезпечити швидкого розв'язання соціально-економічних та політичних проблем, що виникли в державі.

Загалом для з'ясування сутності та ідеології українського консерватизму необхідно розкрити основні історико-правові умови, в яких він розвивався, та проаналізувати погляди найвідомішого його представника В. Липинського. Що стосується історичних реалій формування та розвитку українського консерватизму, то ідеальним етапом для цього був період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Правотворча і державницька діяльність у цей період була можливістю реалізації різноманітних політичних і правових ідеологій, зокрема консервативної. Влітку 1917 р. на Полтавщині почала формуватися консервативна самостійницька організація – Українська демократично-хліборобська партія, організаторами й ідеологами якої були В.К. Липинський, В.М. Шемет і С.М. Шемет. Однак ця партія до весни 1918 року так і не вийшла на загальноукраїнський загал, залишаючись регіональною організацією³. Не отримавши підтримки серед членів Української Центральної Ради, представники демократично-хліборобської партії переорієнтували свої погляди на П. Скоропадського, який, на їхню думку, був виразником національних державницьких традицій (встановлення гетьманату як історично-притаманної українцям форми державного устрою).

Розробником концепції українського консерватизму на притаманних тільки українцям державницьких ідеалах був В. Липинський. Виступаючи з підтримкою П. Скоропадського, В. Липинський сформулював теоретичний зміст вітчизняної державницької концепції, що ґрунтувалася на консервативних ідеалах гетьманату – національної традиційної державницької системи. Ідеї В. Липинського є основоположними у формуванні сучасної консервативної концепції.

В основі консервативної концепції В. Липинського є категорія нації та її консолідації. На його переконання, держава являє собою єдино можливу форму націєтворення, оскільки лише за умови набуття власної державності етнічна спільнота здобуває можливість перетворитися на націю, національно ідентифікуватися⁴. На думку В. Липинського, консерватизм є традиційною української правовою ідеологією, яка необхідна для побудови міцної держави.

У його розумінні консерватизм – це утвердження всередині українського громадянства організованих сил авторитету, дисципліни, правопорядку, політичної культури, які здатні стати в майбутньому носіями української державної влади⁵.

Іншою важливою складовою українського консерватизму є територіальний патріотизм. Саме він, на думку В. Липинського, є основним об'єднавчим чинником, оскільки спонукає до пробудження почуття солідарності та єдності між усіма постійними мешканцями української землі незалежно від їхнього етнічного походження, соціального статусу, віросповідання, соціально-культурного рівня⁶. Він вважав, що Україна має стати спільною батьківщиною для всіх своїх громадян.

В. Липинський, підійшовши критично до аналізу основних форм державності, розробив і запропонував власну типологізацію. Основним критерієм, що визначав форму держави, були відносини між соціальними групами, які у В. Липинського були активною меншістю (аристократи) та пасивною більшістю (широкі суспільні маси). Зокрема, В. Липинський вирізняв три типи: демократію з республікою, охлократію з диктатурою та класократію з правовою монархією⁷. При цьому вчений зауважує, що жодна нація не почала і не може почати своє існування від демократії, оскільки демократичні нації можуть існувати тільки там, де вже була або є своя власна національна держава, тобто там, де вже були і правила свої власні класократичні або охлократичні аристократії⁸.

Виходячи з наведеної типологізації, ідеальною формою державного устрою В. Липинський вважав класократію, яка характеризувалася рівновагою між владою та свободою. Демократія, на його думку, відзначається порушенням рівноваги між владою та свободою, а охлократія означає абсолютне панування войовників-непродуцентів із цілковитим придушенням свободи і самодіяльності громадян⁹.

Зразком держави з класократичною формою державного устрою, на думку В. Липинського, є Англія, в якій існує гармонійна рівновага між владою і свободою, між силами консерватизму і прогресу. У цій системі громадянство наділене свободою економічної, культурної та політичної самодіяльності, але ця свобода дисциплінована авторитетом сильної і стабільної державної влади. Монархічна форма Британії початку ХХ ст. була закономірним та ідеальним взірцем для усіх представників консервативної думки, оскільки за існування стабільної монархічної влади вдалося досягнути високого рівня прав і свобод для громадян та взаємозв'язку між усіма соціальними верствами.

Гармонія класократичного устрою визначається тим, що він не лише допускає, а навіть вимагає свободи критики та опозиції. Однак усе це відбувається без революційних зламів, оскільки діє в межах традиційного правопорядку, що виховує в душі політичного реалізму та відповідальності¹⁰.

Для сучасних політичних реалій організація класократичної форми державного устрою є неможливою, однак окремі її положення є складовою у процесі побудови громадянського суспільства та соціальної держави. Загалом В. Липинський, визначаючи класократію як ідеальну форму державного устрою, піддає гострій критиці демократію, основний негатив якої, на його думку, полягає в тому, що за її функціонування неможливо створити органічної нації і національної свідомості¹¹. Негативною рисою демократії, на думку українського філософа, є індивідуалізм, який набирає необмеженого характеру і руйнує в суспільстві основи дисципліни і правопорядку. За таких умов державна влада стає знаряддям приватних інтересів певних соціальних груп (багатіїв-плутократів чи клептократів), виразником яких стають численні партії-ширми найманих професійних політиків з-поміж інтелігенції, здебільшого позбавлених почуття політичної відповідальності¹².

Наведені критичні аргументи В. Липинського щодо демократії можна екстраполювати до сучасності. Основними негативними факторами демократії у процесі державотворення є:

- ігнорування ролі еліти у державотворчому процесі, що зумовлює слабкість керівного ядра українського національно-демократичного руху;
- автономізм української демократії, побоювання радикальних вимог державної незалежності України;
- нігілістичне ставлення до державних інституцій, непоодинокі факти нехтування правовими нормами, слабкість легітимізму;
- низька ефективність парламентських методів розв'язання глибоких соціально-економічних проблем країни в переломні часи;
- одностороннє перебільшення ролі народних мас як джерела влади;
- прагнення до створення режиму необмеженого народовладдя;
- відсутність раціонально обґрунтованої, зваженої стратегії державотворення, творення держави «явочним порядком»;
- засилля популізму, анархізму і соціалізму;
- дроблення сил демократії та їх взаємне протистояння¹³.

Наведені В. Липинським аргументи про недоліки демократії чітко можна простежити у сучасних суспільно-політичних і правових реаліях. Так, можна ствердно констатувати ігнорування ролі еліти у державницькому процесі. Більше того, в українському суспільстві трансформувалося саме уявлення про еліту, до якої відносять лише представників політичної сфери, тоді як наукова, технічна та духовна еліта залишаються поза межами державних владних інституцій. Іншим негативним фактором демократії сучасності є нігілістичне ставлення до державних інституцій та нехтування правовими нормами. Українська правова ментальність побудована таким чином, що негативне ставлення до влади чи до окремих політиків провокує часткове або повне несприйняття органів державної влади та ігнорування законів.

Цікавим аргументом В. Липинського проти демократії є теза про низьку ефективність парламентських методів розв'язання соціально-економічних проблем у країні. Вітчизняні правові реалії є цілковитим підтвердженням цього. Політична та економічна криза в державі, неможливість її розв'язання спровоковані політичним протистоянням між опозицією та правлячими силами, що унеможливує досягнення політичного консенсусу та розв'язання наявних проблем. Взаємопов'язаним з цією проблемою є й одностороннє ставлення до ролі народних мас, актуалізація уваги до якої відбувається тільки напередодні та під час виборчих кампаній чи організації різного роду плебісцитів.

Сучасна політична ситуація в країні підтверджує ще одну тезу В. Липинського про засилля популізму, який у наші дні став основним аргументом політичної діяльності та основним дієвим механізмом нагромадження політичного авторитету та популярності політиків з боку народних мас. Популізм як найсприятливіша форма поширення серед широких верств суспільства власних правових ідей є дієвим засобом набуття політичного авторитету. Зрештою, популізм є основою сучасної вітчизняної правової ідеології як ідеології перехідного періоду державотворення.

Основним з аргументів В. Липинського проти демократії, на нашу думку, є відсутність раціонально обґрунтованої стратегії державотворення та дроблення демократичних сил. Упродовж останніх двадцяти років незалежності усі українські політичні сили намагалися сформулювати власну концепцію державотворення, послуговуючись при цьому власними стереотипами та суб'єктивними переконаннями. Наслідком цього є формування традиційного для України явища – формування концепцій розвитку країни після кожних президентських чи парламентських виборів. Досвід останніх років доводить, що жодна з концепцій не була організована або її реалізація унеможливлювалася в силу суб'єктивних чи об'єктивних причин: відсутність порозуміння між політичними силами, економічна криза тощо.

Таким чином, доводи В. Липинського стосовно критики демократії та ідеологізації класократичної форми державного устрою мають вагомий вплив та віддзеркалення на суспільно-

політичні реалії сьогодення. В цьому аспекті набуває актуальності також теза В. Липинського про націєтворчий процес державотворення, в якому основна роль відводиться саме еліті без огляду на її походження (не лише політична та економічна). З іншого боку, цей процес не може бути реалізований без чіткої дисципліни, правопорядку, політичної культури широких верств суспільства, тоді як в країні існує нігілістичне ставлення до державних інституцій.

З оприлюдненням текстів листування видатного політолога та історика відкриваються нові можливості для поглибленого вивчення його наукової спадщини. Зміст кореспонденцій В. Липинського надає можливість простежити еволюцію його політичної доктрини, дає змогу побачити події, що відбувалися в Україні у цей період, мовби зсередини, дізнатися, як і чому не постала незалежна Українська держава.

Аналіз політико-владних відносин, що склалися в країні, доводить, що попри незалежність, більшість перешкод на шляху національного і державного будівництва мають суб'єктивний характер і залишаються у спадщину від традицій політичної боротьби часів національно-визвольних змагань першої чверті ХХ ст.

Отже, думки й наукові концепти В. Липинського, його практичні рекомендації шляхів розбудови національної держави не втрачають актуальності і вимагають творчого переосмислення з позицій сьогодення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

¹ *Липинський В.* Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму (писані 1919–1926 рр.) / В. Липинський. – Нью-Йорк, 1926. – С. 76.

² *Козак Н.* Український консерватизм у ХХ столітті / Н. Козак // Етнокультурні проблеми політичного процесу в Україні: Колективна монографія. – Львів, 2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.westukr.itgo.com/n_kozak.html.

³ *Турченко Ф.Г.* Українська самостійницька ідея на зламі епох (сер. ХІХ ст. – 1917 р.) / Ф.Г. Турченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sites.znu.edu.ua/historySciWorks/1/turchenko.pdf>.

⁴ *Манелюк Ю.* Націотворча теорія держави В. Липинського / Ю. Манелюк // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. – Вип. І. – Житомир; К.; Краків: Вид-во Євгенка О., 2011. – С. 248.

⁵ *Липинський В.* Вказ. праця. – С. 444.

⁶ *Чупрій Л.* Вплив консервативних ідей В. Липинського на сучасні вітчизняні державотворчі концепції / Л. Чупрій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bulava.info/chupriy-vplyv.html>.

⁷ *Манелюк Ю.* Вказ. праця. – С. 249.

⁸ *Липинський В.* Вказ. праця. – С. 245.

⁹ *Манелюк Ю.* Вказ. праця. – С. 249.

¹⁰ Там само.

¹¹ *Липинський В.* Вказ. праця. – С. 272.

¹² *Манелюк Ю.* Вказ. праця. – С. 249.

¹³ Там само. – С. 250; *Лінецький С.* Чи був В. Липинський антидемократом? (До питання про оцінку політичних поглядів мислителя) / С. Лінецький // *Молода Нація*. – 1996. – № 2. – С. 37–38.